

**ТАҲЛИЛИ МУҚОИСАВИИ
СИФАТҲОИ ИФОДАКУНАНДАИ
ҲОЛАТИ ҶИСМОНИИ ИНСОН
«ҚАВӢ» ВА «ЗАИФ» ДАР ЗАБОНҲОИ
ТОҶИКӢ, АНГЛИСӢ ВА РУСӢ**

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ
ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ, ОЗНАЧАЮЩИХ
ФИЗИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ
ЧЕЛОВЕКА «СИЛЬНЫЙ» И
«СЛАБЫЙ», В ТАДЖИКСКОМ,
АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF
ADJECTIVES EXPRESSING THE
HUMAN PHYSICAL CONDITION OF A
PERSON "STRONG" AND "WEAK" IN
TAJIK, ENGLISH AND RUSSIAN
LANGUAGES**

Солиева Таҳмина Насимҷоновна,
унвонҷӯ, муаллимаи калони кафедраи
тарҷума ва грамматикаи забони англисии
МДТ “ДДХ ба номи акад. Б.Ғафуров”
(Хуҷанд, Тоҷикистон)

Салиева Таҳмина Насимдҷоновна,
старший преподаватель кафедры перевода
и грамматики английского языка ГОУ
«ХГУ имени акад. Б. Гафурова»
(Худжанд, Таджикистан)

Solieva Tahmina Nasimjonovna,
applicant, senior lecturer of the department
of the translation and English grammar
under the SEI “KhSU named after acad.
B. Gafurov” (Khujand, Tajikistan)
e-mail: salieva_1986@list.ru

Муносибатҳои семантикии низомманди сифатҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии ба ҳам муҳолифи «қавӣ» ва «заиф» дар забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ баррасӣ шудааст. Зикр шудааст, ки сифатҳои «қавӣ» ва «заиф» (ба забони тоҷикӣ), “strong” ва “weak” (ба забони англисӣ), «сильный» ва «слабый» (ба забони русӣ) дар тавсифи забони ҳолати ҷисмонии шахс нақши муҳим мебозанд, зеро на танҳо қувва ва бурдбориро ифода мекунад, балки маъноҳои гуногуни марбут ба устувории умумии ҷисмонӣ ё эҳсосии инсонро инъикос мекунад. Муносибатҳои маъноии байни ин сифатҳоро метавон ҳамчун тазоддӣ тасниф кард, ки имкони истифодаи онҳоро дар бофтори қиёс ба миён меорад. Таъкид гардидааст, ки дар забонҳои мавриди қиёс сифатҳои мазкур на танҳо хусусиятҳои ҷисмонии объективӣ, балки идроки субъективӣ, масалан, ҳолати саломатӣ ё устувории равониро низ ифода карда метавонанд. Хулоса шудааст, ки сифатҳои мазкур метавонанд мазмуни маҷозӣ дошта бошанд, ки бо қувва ё заъфи шахсӣ алоқаманданд ва функцияҳои номгузории онҳоро васеъ мекунад. Таҳқиқи ин муносибатҳои семантикӣ ба амиқтар фаҳмидани он нукта ёрӣ мерасонад, ки чи тавр дар низомҳои забони мухталиф концептҳои қувваи ҷисмонӣ ва заифӣ инъикос меёбанд, ҳамчунин чӣ гуна ин мафҳумҳоро дар бофторҳои гуногуни фарҳангӣ ва иҷтимоӣ мутобиқ қардан мумкин аст.

Калидвожаҳо: таҳлили қиёсии сифат, забони тоҷикӣ, забони русӣ, забони англисӣ, номгузорӣ, ҳолати ҷисмонӣ, муносибатҳои семантикии низомманд

Проанализированы системные семантические отношения прилагательных, обозначающих физическое состояние человека и направленных на противоположные качества - "сильный" и "слабый", в таджикском, русском и английском языках. Отмечается, что прилагательные "қавӣ" и "заиф" (в таджикском), "strong" и "weak" (в английском), "сильный" и "слабый" (в русском) играют важную роль в языковом описании физического состояния человека, обозначая не только силу и выносливость, но и отражая разнообразие значений, связанных с общей физической или эмоциональной устойчивостью. Семантические отношения между этими прилагательными могут быть классифицированы как антонимичные, что позволяет использовать их в контексте сравнения или

противопоставления. Подчёркивается, что в каждом из языков эти прилагательные могут выражать не только объективные физические характеристики, но и субъективное восприятие, например состояние здоровья или психологическую устойчивость. Делается вывод, что названные прилагательные могут иметь переносные значения, связанные с личной силой или слабостью, что расширяет их номинативные функции. Исследование подобных семантических отношений помогает глубже понять, как в различных языковых системах отражаются концепты физической силы и слабости, а также как эти понятия могут быть адаптированы в различном культурном и социальном контексте.

Ключевые слова: сравнительный анализ прилагательных, таджикский язык, русский язык, английский язык, именование, физическое состояние, системные семантические отношения

The article analyzes the systemic semantic relations of adjectives denoting the physical condition of a person and aimed at opposite qualities - "strong" and "weak" - in the Tajik, Russian and English languages. It is noted that the adjectives "qawi" and "zaiif" (in Tajik), "strong" and "weak" (in English), "silnyi" and "slabyi" (in Russian) play an important role in the linguistic description of a person's physical condition, denoting not only strength and endurance, but also reflecting a variety of meanings associated with general physical or emotional stability. The semantic relations between these adjectives can be classified as antonymous, which allows them to be used in the context of comparison or contrast. It is emphasized that in each language these adjectives can express not only objective physical characteristics, but also subjective perceptions, such as health status or psychological stability. It is concluded that the named adjectives can have figurative meanings associated with personal strength or weakness, which expands their nominative functions. Analyzing such semantic relationships helps to gain a deeper understanding of how concepts of physical strength and weakness are reflected in different linguistic systems, as well as how these concepts can be adapted in different cultural and social contexts.

Key-words: comparative analysis of adjectives, Tajik language, Russian language, English language, naming, physical condition, systemic semantic relationships

Маълум аст, ки дар забоншиносии тоҷик, англис ва рус ба таснифи ҳиссаҳои нутқ муносибатҳои гуногун зоҳир карда шудааст. Аксаран панҷ меъёри ҷудо кардани ҳиссаҳои нутқро пешниҳод мекунанд, ки онҳо маъноӣ лексикӣ – грамматикӣ калимаҳо, морфемаҳои лекикӣ – грамматикӣ калимаҳо, категорияҳои грамматикӣ калимаҳо, ҳамнишинии калима ва вазифаҳои синтаксисии калима дар ҷумла мебошанд. Аз рӯи вазифа, маъно ва хусусиятҳои морфологиашон ҳиссаҳои нутқро одатан ба гурӯҳҳои алоҳида, яъне ҳиссаҳои мустақили нутқ, ҳиссаҳои номустақили нутқ ва ҳиссаҳои мутаваассити (мобайнии) нутқ ҷудо мекунанд. Ҳиссаҳои мустақили нутқ имконияти номбаркунӣ доранд, дар алоҳидагӣ воҳиди коммуникативӣ ва аъзои ҷумла шуда метавонанд. Мақолаи мазкур ба омӯзиши яке аз ҳиссаҳои мустақили нутқ – сифат, бахусус сифатҳои ифодакунандаи ҳолат дар забонҳои тоҷикӣ, англисӣ ва русӣ бахшида шудааст.

Мақсади асосии мо муайян намудани муносибатҳои низомии семантикӣ байни сифатҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсон “қавӣ” ва “заиф” ба ҳисоб меравад

Пеш аз ҳама муайян кардан лозим аст, ки то кадом дараҷа мушаххасоти сифатҳои мавриди баррасӣ чун воҳиди номгузорӣ ба ташкил ва таъсири байниҳамдигарии гурӯҳҳои семантикӣ дараҷаҳои гуногунӣ ҷамъбастанӣ таъсир расонида метавонанд. Ба ин мақсад сохтори дохилии гурӯҳҳои семантикӣ сатҳҳои мухталифи абстраксияхоро, ки сифатҳои аслий месозанд, тадқиқ намудан, қонуниятҳои таъсири байниҳамдигарии сохторҳои семантикӣ сифатҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсонро муайян кардан, инчунин

ошкор сохтани воситаҳое, ки намудҳои гуногуни таъсири ҳамдигариро ҳам дар сифатҳо ва ҳам дар гурӯҳҳо, ки аз онҳо ташкил мешаванд, ба мақсад мувофиқ аст.

Натиҷаҳои омӯзиши мушаххасоти номинативии сифатҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсон, масалан, ошкор сохтани ҷузъҳои семантикии сатҳҳои мухталифи ҷамъбасткунӣ имконият медиҳанд, ки маҷмуи сифатҳоеро мавриди тадқиқ қарор диҳем, ки ҳолати ҷисмонии инсонро чун гурӯҳи семантикии воҳидҳои як ҳиссаи нутқ ифода мекунанд.

Дар тадқиқотҳо, ки мақсадашон муайян намудани хусусияти низомманди таркиби луғавии забон мебошад, гурӯҳҳои аз лиҳози дараҷаи ҷамъбасткунӣ мухталифи воҳидҳо (майдони семантикӣ, гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ, зергурӯҳҳо, қаторҳои синонимӣ, гиперогипонимикӣ ва ғ.) ошкор карда мешаванд. Инчунин кӯшиш ба ҳарч дода мешавад, ки чунин намуди парадигмаи луғавӣ-семантикӣ, ки сохтори маънои луғавиро ба таври кофӣ инъикос мекунад, муайян карда шавад.

Куритсина қайд мекунад: “Гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ (ГЛС) гуфта, воқеияти забонӣ ва равишно мефаҳманд, ки аъзоёшон мақоми якхелаи грамматикӣ доранд (ба як ҳиссаи нутқ мутааллиқанд) ва бо муносибатҳои маъноии якҷинсӣ – синонимия, гипонимия, гиперонимия ва ғайра тавсиф дода мешаванд” [6, 4].

Ба фикри мо, сабаби истифодаи васеи мафҳуми луғавӣ-семантикӣ дар амалияи тадқиқоти семасиологӣ дар он аст, ки дар гурӯҳи маъноии воҳидҳои луғавӣ ду меъёри асосии ҷудо кардани гурӯҳи калимаҳо ба инобат гирифта мешавад: маънои предметӣ-мантикӣ, номгузорӣ ва умумияти мансуб будан ба ин ё он қитъаи воқеияти ғайризабонӣ.

Ҷолиби диққат аст, ки ҳангоми муайян намудани гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ муаллифони мухталиф ҳарчанд зарурати баҳисобгирии ҳар ду меъёрро эътироф мекунанд, ё меъёри якум “экстралингвистӣ” ва ё меъёри дуюм “дохилилингвистӣ” – ро асосӣ мешуморанд.

Аз ҷумла, ҳангоми ҷудо намудани ГЛС нақши пешбари меъёри экстралингвистиро Р.С.Гинзбург ва шогирдони ӯ эътироф мекунанд. Онҳо чунин меҳисобанд, ки ГЛС - и калимаҳо – калимаҳои мансуб ба як ҳиссаи нутқ мебошанд, ки бо як қитъаи воқеияти ғайризабонӣ таносуб доранд [6, 10]. Муҳаққиқони дигар ин муносибатро ба ГЛС аз ҳад зиёд умумӣ дониста, ба меъёри дуюм, яъне меъёри забонӣ диққати бештар медиҳанд. Аз ҷумла, дар асари Л.А. Куритсина [6] таъкид шудааст, ки ГЛС пеш аз ҳама, хусусияти лингвистиро доро буда, қисман аз дигар гурӯҳи калимаҳо тафовут дорад, зеро маҳз маънои луғавии воҳидҳо барои ҷудо намудани он асос мешавад [6, 58].

Ба назар гирифтани меъёрҳои экстралингвистӣ ва дохилизабонии ҷудо кардани ГЛС онро аз як тараф, ба объекти ҷолиби таҳқиқ ҳангоми омӯзиши қитъаҳои аз лиҳози коммуникативӣ муҳими лексика ва, аз ҷониби дигар, намудҳои гуногуни алоқаи семантикии калимаҳо дар забон таъкид медиҳад.

Тадқиқи ГЛС-и калимаҳои ҳиссаҳои мухталифи нутқ, ки асосан ба ошкор намудани қонуниятҳои дохиливу сохтори ГЛС равои гардидаанд, далели он мебошад, ки сохтори ГЛС-ро бо истилоҳоти марказ ва қанора, муносибатҳои гиперогипонимикӣ, зергурӯҳи воҳидҳои семантикии ба ҳам наздик (парселл), соҳибаҳои ГЛС ва қисми вариантҳои он тавсиф қардан мумкин аст.

Муносибати семантикии воҳидҳои дохили ГЛС бо омилҳои гуногун муайян карда мешаванд. Ба назари мо омилҳои аз ҳама муҳим инҳоянд:

1. Сохтори ГЛС аз бисёр ҷиҳат бо мансубияти воҳидҳои ташаккулдиҳандаи он ба лексикаи предметӣ ё предикатӣ алоқамандӣ дорад. Ҷудо кардани худӣ ГЛС калимаҳо ва гурӯҳҳои мавзӯӣ аз бисёр ҷиҳат аз ин мушаххасоти воҳидҳои луғавӣ вобастааст [9, 29].

2. Сохтори ГЛС аз ҳиссаҳои нутқе, ки воҳидҳои онро ташкил мекунанд, инчунин аз мансубият ба гурӯҳи муайяни калимаҳои дохили ҳиссаи нутқ вобастагӣ дорад. Масалан, муайян карда шудааст, ки муносибатҳои гиперо-гипонимии нисбат ба ГЛС исм ва феъл бештар ва ба ГЛС сифат камтар хос мебошанд [10, 298-299].
3. Муайян намудани қўллаи ГЛС чун калимаи ифодакунандаи қисми умумии маъноӣ ҳамаи воҳидҳои гурӯҳи мазкур бештар аз худӣ аломате вобаста мебошад, ки заминаи номгузории ГЛС - ро ташкил мекунад.
4. Сохтори ГЛС аз баъзе шартҳои омӯзиши он низ вобаста мебошад. Таносуби зерин муайян карда шудааст: чӣ қадар таркиби гурӯҳи луғавӣ-грамматикӣ пурра буда, воҳидҳои басомадашон гуногун, мушаххасоти функционалӣ-услубиашон мухталиф ва ғайраро дар бар гирад, сохтори он ҳамон қадар нисбатан мураккаб ва пурихтилоф мебошад.

Ташкили гурӯҳҳои парадигматикии сифат нисбатан хуб мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Ба мавзуи мақолаи мо бештар тавсифи синхронии сифатҳои дорои маъноӣ синнусоли инсон, нерӯ/заъф, ҳаҷм, ҳолати моддии инсон ва ғ. алоқаманд мебошанд [12; 2; 5; 3]. Аксарияти тадқиқоти мазкур дар заминаи маводи сифатҳои англисӣ гузаронида шудаанд. Мақсади онҳо ошкор намудани вижагии ташкили гурӯҳҳои мавриди таҳқиқ дар асоси таҳлили маъноӣ сифатҳои ташаккулдиҳандаи онҳо мебошад.

Ҷолиб аст, ки дар аксари мавридҳо ба сифати маводи тадқиқ сифатҳое, ки аломатҳои зиддоранд – “ғафс-борик”, “қавӣ-заиф”, “бой-камбағал” ва ғ. хизмат мекунанд. Чунин гурӯҳҳои сифатҳои аз лиҳози маъноӣ зид батаври гуногун тавсиф мешаванд: чун гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ дар худуди гурӯҳи воҳидҳои умумӣ; чун қатори антонимии ба як гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ дохилшаванда; чун қисми силсилаи қатори антонимӣ. Биноан ба мулоҳизаи мазкур, ҷанбаи муқобилгузорӣ нақши назаррас, ба ақидаи Х.Геккелер бошад, нақши пешбарро дар муносибатҳои низомманди сифатҳо мебозад [12, 183].

Лозим ба таъкид аст, ки принсипи мазкур дар байни гурӯҳи сифатҳои аз лиҳози ҷамъбаст ва шумораи аъзо мухталифи сифатҳо – дар байни ГЛС яклукт, зергурӯҳҳои дохили ГЛС, қисмҳои қатори антонимӣ, ҷуфти воҳидҳо амал карда метавонад.

Гурӯҳи дуҷуми муносибатҳои семантикии сифатҳо, ки дар тадқиқоти мавҷуда доир ба сифат нисбатан муфассал баррасӣ шудаанд, муносибати қаробати семантикии (синонимияи) воҳидҳо мебошад.

Сохтори ГЛС дар ин мавридҳо бо истилоҳоти қатори синонимӣ тавсиф мешавад, зимнан қўшишҳои ҷолиби муқаррар кардани доминанти қаторҳои синонимӣ, алоқаи байни доминант ва аъзои мухталифи қатори синонимӣ ва ғ. сурат мегирад.

Билохира, муносибати дараҷабандӣ чун намуди махсуси муносибатҳои парадигматикии сифатҳо мавриди омӯзиш қарор дода мешавад. Чуноне ки аз тадқиқоти мавҷуда бармеояд, муносибатҳои дараҷабандӣ бо намудҳои дар боло зикргардидаи муносибатҳои семантикии сифатҳо алоқамандии зич доранд. Аз ҷумла, Ҷ.Лайонз бар он ақида аст, ки танҳо калимаҳое, ки дар нуктаҳои канории ҷадвали дараҷабандӣ ҷойгиранд, дорои муносибатҳои антонимӣ мебошанд (**gradable terms**) [13, 279]. Аз дигар тараф, муносибатҳои дараҷабандӣ чун шакли махсуси синонимия тадқиқ мегарданд.

Ҷудо намудани муносибатҳои дараҷабандӣ дар гурӯҳи сифат аз он сабаб хеле муҳим мебошад, ки бо ин роҳ вобастагии байни яке аз мушаххасаҳои муҳимтарини номгузории сифат – қобилияти нишон додани аломат ё арзёбии дараҷабандӣ, бо дараҷаи мухталифи шиддатнокӣ ва типӣ муносибатҳои семантикии сифат дар низоми забон зоҳир мегардад. Беҳуда нест, ки муаммои дараҷабандии забонӣ ва намудҳои он, пеш аз ҳама, дар мисоли сифатҳо тадқиқ карда мешаванд.

Байни забоншиносон дар бобати арзёбӣ кардани принципи дараҷабандӣ чун принципи универсалии низоми ташкили сифат, пеш аз ҳама сифатҳои микдорӣ иттифоқи ороъ вучуд надорад. Масалан, И.Г.Арсентева сифатҳои забонҳои русӣ ва англисиро таҳлил намуда, чунин меҳисобад, ки сифатҳои аслии моҳиятан низоми мавзунӣ дараҷабандиро ташкил мекунад, ки дар он тазодди дараҷабандӣ шакли асосии ташкили гурӯҳи луғавӣ-грамматикӣ сифат мебошад [1, 144]. Муҳаққиқони дигар принципи дараҷабандиро принципи фарогири сохти гурӯҳбандии сифатҳо намеҳисобанд. Лозим ба зикр аст, ки дар забони тоҷикӣ низ сифатҳои аслии мисли забонҳои русӣ ва англисӣ низоми дараҷабандии мавзунро ташкил мекунад [4, 89].

Дар ҳақиқат, қобилият ба ташаккул додани сохти ҷадвали дараҷабандӣ ба ҳамаи сифатҳои аслии хос нест. Фарз кардан мумкин аст, ки яке аз сабабҳои ба мавҷудияти низоми мавзун ва сершумори дараҷабандӣ мамониаткунанда синтетикӣ будани номгузорӣ мебошад, ки дар он сифатҳои муқоисашаванда на танҳо аз рӯйи дараҷаи возеҳияти аломат, балки аз рӯйи ҳуди аломатҳои ба маънои онҳо вобаста тафовут доранд.

Таҳлили алокаи низомманди семантикӣ сифатҳои мавриди таҳқиқ шаҳодат медиҳад, ки масоили мазкури омӯзиши ГЛС – и калимаҳо барои воҳидҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсон низ мубрамиат дорад.

Маводи мавриди тадқиқ пеш аз ҳама собит месозад, ки муносибатҳои гиперо-гипонимикӣ қатъӣ ба гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ тадқиқшаванда хос нестанд.

Дар тадқиқоти семантикӣ як қатор талабот қоркард шудаанд, ки аз рӯйи онҳо ин ё он воҳидҳо чун доминанти баъзе ГЛС баррасӣ мегарданд. Ба ғайр аз ҳуди аломатҳои семантикӣ калимасоз, мушаххасоти ҳамнишиншавӣ, услубӣ ва басомадӣ вучуд доранд. Агар ҳатто танҳо меъёрҳои семантикиро ба инобат гирифта, қуллаи аз ҳама баландтарини ГЛС – ро чунин қисми умумӣ дар маънои қатори воҳидҳои шуморем, ки бо ягон калимаи ҳамон забон ифода шудааст, дар ин маврид низ муқаррар кардани чунин воҳид дар ҳамаи гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ баррасишаванда муяссар намегардад.

Масалан, сифати old – ро, ки ба таркиби он гурӯҳи воҳидҳои дохил мешавад, ки аломати синнусолро дар дараҷаи миёна ифода мекунад (*adult - ба балоғат расида - взрослый, middle-aged - давраи миёнасолӣ, средних лет, full-grown - ба воя расида - взрослый ва диг.*), чун қуллаи гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ “пир - старýй” баррасӣ кардан мувофиқи мақсад нест. Дар гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ “бемор” ҳеҷ набошад ду воҳид - *ill, sick* доминант шуда метавонанд. Ҷудо кардани доминантҳои ГЛС “рӯҳбаланд” ва “ҳаста” низ мушкилиҳоро ба миён меорад.

Аз ҳамин сабаб, мураккабӣ ва баъзан ҳатто имконнопазирии ҷудо намудани сифат – қуллаҳоро дар ҳамаи гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ мавриди баррасӣ эътироф намуда, мо ҷудо кардани чунин зергурӯҳро дар ҳар як гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ (микдори он дар гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ мушаххас гуногун аст) зарур меҳисобем, ки дар муқоиса бо дигар аъзои гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ ин ё он аломати ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсонро дар шакли умумӣ ифода наояд ё бо назардошти мушаххасоти сифатҳои аслии ба шакли аналитикӣ номгузорӣ дар сатҳи ҷузъҳои гурӯҳбандии маъно мансуб бошад.

Чуноне ки таҳлили маънои сифатҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсон нишон медиҳад, дар шакли умумӣ қариб ҳамаи аломатҳои ҳолати ҷисмонӣ дар сифатҳои зерин ифода меёбанд: қавӣ (тоҷ) – сильный (рус) – *strong (англ), powerful, mighty*; заиф – слабый – *weak, powerless, strengthless*; солим – здоровый – *healthy, well*; бемор – больной – *ill, sick, unhealthy*; ҷавон – молодой – *young, youthful, small, little*; пир, миёнасол – старýй – *old, adult, middle-aged*; бардам – бодрый – *active, energetic, tireless, vigorous*; ҳаста – усталый – *tired, fatigued, exhausted*.

Хусусияти воҳидҳои тадқиқшаванда инчунин дар он зоҳир мегардад, ки қисме аз сифатҳои ба таркиби ин ё он гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ дохилшаванда соҳиби ҷузъҳои семантикии тафриқавӣ мебошанд, ки аломати ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсонро аз лиҳози замон, шиддатнокӣ ва ғ. мушаххас месозанд. Гузашта аз ин, шабоҳати семантикии баъзе воҳидҳои як гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ дар он низ ба мушоҳида мерасад, ки онҳо бо синтетикӣ будани номгузорӣ дар сатҳи ҷузъҳои маъноии категориалӣ ё ҷузъҳои ҳамгирозшавандаи маъно тавсиф мешаванд. Ин ҳолат имкон медиҳад, ки дар доираи ҳар як аз гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ қатори воҳидҳои ҷудо карда шаванд, ки бо қаробати махсуси семантикӣ тавсиф мешаванд.

Ҳамин тавр, сохтори гурӯҳҳои луғавӣ-семантикии мавриди таҳқиқ аз нуқтаи назари таркиби миқдории онҳо, ҷуфтсозӣ дар дохили ГЛС ва таъсири байниҳамдигарии сифатҳо, ки ба ин ё он гурӯҳи ҷуфтҳо дохил мешаванд, тавсиф мегардад.

Сифатҳои **strong, powerful, mighty** аломати қувваи ҷисмониро дар шакли умумӣ ифода мекунанд. Хусусияти воҳидҳои мазкур дар он аст, ки онҳо ҷадвали дараҷабандии дараҷаи шиддатнокии аломатро месозанд [11, 564].

Дар ҷадвали поён гурӯҳбандии сифатҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсонро дар забонҳои муқоисашаванда меорем.

Забони тоҷикӣ	Забони англисӣ	Забони русӣ
мушакӣ, сермушак	muscular	мышечный, мускульный, мускулистый, сильный
бақувват, тануманд, солим, нерӯманд, пурзӯр, зӯрманд, қавӣ, сахт	robust	крепкий, сильный, здоровый, грубый, прочный, здравый, ясный
пахлавончӯсса	athletic	атлетический
тануманд, таҳамтан, ҷасур, далер, шучоъ, шерамард, диловар, тобовар	stalwart	стойкий, отважный, рослый, дюжий
сахт, устувор, мустаҳкам, қавӣ, сангин, ҷиддӣ, комил, босарфа, сарфакор, якдил, ҳамраъи	solid	твёрдый, прочный, крепкий, надёжный, солидный, серьёзный, веский, единодушный, единогласный, сплочённый, бережливый, экономный
сермушак, гӯштолу, фарбех, зӯр, қавӣ	beefy	мясистый, крепкий, мускулистый, сильный
сермушак, нерӯманд (ҷисмонӣ), таҳамтан	brawny	мускулистый, сильный
вазнин, пурвазн, тануманд, қавихайкал, бузургчӯсса, азимчӯсса, бузбала, говзӯр	hefty	дюжий, здоровенный, массивный
тануманд, бақувват, бузургу сангин, боқувват	burly	здоровенный, дюжий
қадбаланд, таҳамтан, пилтан, пилпайкар	strapping	рослый, здоровый
серпӯст, пӯстдор, сабӯсдор, дуруштандом, қавихайкал, хиррӣ, гирифта, хаста (садои инсон)	husky	хриплый (голос), сухой, рослый, здоровый

Сифатҳои дар ҷадвали боло овардашуда натавонанд аломатҳои қувваи ҷисмонӣ, балки инчунин вазн, ҳаҷм ва тарҳи бадани инсонро низ ифода мекунад. Дар фарҳанги А. Мамадназаров гурӯҳи луғавӣ-семантикии “пурқувват” дар забони тоҷикӣ бо 35 воҳид [8], дар забони англисӣ бо 36 [8] воҳид ва дар забони русӣ бо 22 [7] воҳид ифодаҳои луғавӣ-семантикӣ сохта шудаанд. Инчунин, онҳо воҳидҳои якмаъноиро низ доранд.

Маъноӣ баъзе аз ин сифатҳо бо ҷузъҳои тафовутнок мушаххас гардонидани мешаванд. Ҳамин тавр, калимаи *таҳамман* – *здоровый* – *strapping* ба ҷавони қадбаланди тануманд ишора мекунад. Масалан: *precocious growth and development in boys or young men* – *афзоиш, пеширасӣ ва инкишофи бармаҳали писарон ва ҷавононро ифода мекунад* [10, 277]; *бақувват* – *сильный* – *robust* ба шакли махсуси тарҳи бадан ва ҳосияти аломати мазкур ишора мекунад: *strength, arising from a peculiar bodily make* – қуввае, ки аз сохти ҳоси бадан бармеояд; *one who is a robust by nature will cease to be so only from disease* [10, 656] – шахсе, ки табиатан қавӣ аст, танҳо аз сабаби беморӣ заиф шудааст.

Барои дигар сифатҳои ҷуфти мазкур аломатҳои параметрикии вазн ва ҳаҷми калон асосӣ ба ҳисоб мераванд, вале ба аломати ҳолати ҷисмонии инсон вобаста мебошанд: *сермушак, фарбеҳ* – *мясистый, крепкий, мускулистый* – *beefy*; *сермушак, нерӯманд* (ҷисмонӣ), *таҳамман* – *мускулистый, сильный* – *brawny*; *тануманд, бақувват, бузурғу сангин, боқувват* – *здоровенный, дюжий* – *burly*.

Бониси тазакур аст, ки дар маъноӣ ин гуна сифатҳо аломати параметрикӣ ба дараҷаҳо тақсим карда шудааст: *muscular, brawny* – онҳо мушакҳои хуб инкишофёфтаре ифода мекунад, аммо мушакҳои аз ҳад зиёд инкишофёфтаре дар бар намегиранд ва дар худ маъноӣ серғизой надоранд, балки қувваи худро дар назар доранд, ки бо ғушти саҳти бадан ва андозаи калони он алоқаманд аст [14, 552], аммо сифатҳои *burly, beefy* дараҷаи нисбатан баланди мавҷудияти аломати мазкурро ифода мекунад [10, 277].

Сифатҳои “*sinewy* – *сермушак, маҳкам, пораношав, дерғусастанӣ, нерӯманд, пурзӯр* – *жилистый, мускулистый, wiry* – *борикандом ва қавӣ, тобовар, пурбардошт, тоқатовар, ҷонсахт, серрағу пай* – *жилистый*” ба қисматҳои қаблӣ муносибат пайдо мекунад, зеро дар маъноӣ онҳо ҷузъи гурӯҳбандикунандаи ифодакунандаи қувваи ҷисмонӣ бо нишон додани хусусияти тарҳи бадан ҳаммаъноанд, аммо дар муқобили сифатҳои дуҷум қисмати маъноӣ онҳо ҷобуқӣ, зирақӣ, серҳаракатии бадани харобу лоғарро ифода мекунад. Ин сифатҳо ҷузъҳои маъноӣ алоҳида доранд: *sinewy rather often implies a leanness, toughness and liveness that are the result of training or of persistent exercise* [14, 552], яъне сифати *sinewy* аксар вақт харобиву чолоку ҷаққониро ифода мекунад, ки шахс дар натиҷаи машқҳои бисёри ҷисмонӣ сермушаку қавӣ мегардад.

Сифатҳои “*tough* – *сахт, мустаҳкам, шадид, матин* – *стойкий, крепкий, жёсткий, выносливый, hard* – *сахт, мустаҳкам, қавӣ* – *стойкий, крепкий, жёсткий, выносливый, прочный, ноский, stout* – *далер, диловар, бебок, нотарс, тануманд, таҳамман, нерӯманд, ландахур, сахт, мустаҳкам* – *крепкий, плотный, дородный, надёжный, сильный, стойкий, rugged* – *нерӯманд, қавӣ, пурзӯр, таҳамман* – *сильный, тяжёлый, суровый, прочный, грубый* (хислати инсон)” на танҳо қувваи ҷисмонӣ, балки пурбардоштиро низ ифода мекунад.

Масалан: ... лекин ғафсии дигар ҷойҳои баданаш, ҳатто гардану рӯяш ҳам ба дараҷае буд, ки он шиқаме калон дар пеши онҳо номаълум ва одӣ шуда мемонд [16, 9].

Тут я подумал, что если б Кори Ишамбе сбрить бороду, он стал бы действительно похож на желудок, вынутый из освежеванного верблюда, разве что отличался б от него еще большей величиной да цветом, напоминающим кожу облезлого после чесотки верблюда [15, 3].

However, the rest of his body, including his neck and face, was equally stout, to the extent that his significant stomach seemed unremarkable and ordinary in comparison [17, 36].

Сифатҳои “*manly, masculine, virile, Amazonian* – мужественный, мужской”, - чуноне, ки аллакай ишора гардид, аз он лихоз ба таври семантикӣ наздик мебошанд, ки якум ишора ба чинси шахсро дар бар мегиранд, инчунин якчанд сифатҳои шахс (чисмонӣ ва равонӣ)-и ин ё он чинс ва аз он ҷумла аломати қувваи чисмониرو ифода мекунанд.

Гуруҳи луғавӣ-семантикии сифатҳои “*заиф - слабый, вялый – weak, powerless, helpless, strengthless*” аломати заифии чисмони нисбатан умумиро ифода мекунанд [14, 625]. Баъзе муҳақиқон ҷузъҳои тафриқаандозандаро дар ин воҳидҳо қайд мекунанд. Масалан: *powerless, helpless* сарчашмаҳои гуногуни заифӣ – дохилӣ ё беруниро ифода мекунанд, ки дар ҳуди инсон ниҳонанд [10, 443-444].

Мисол: ...кам-кам ҳуди ӯ ҳам суст шуда дасту пояш ёзид... [16, 77].

... Кори Исмат постепенно обмяк, невольно разжал руки и ноги [15, 54].

He grew weak, and his hands and legs went limp [17, 117].

Сифатҳои “*languid, enervated, womanish* – заиф, суст, беҳол, зантабиат, буздил, занмиҷоз – томный, вялый, женоподобный” ва дигарон дар як маъно ба ҳолати чисмонӣ ва равонии инсон ишора мекунанд, аммо аломати заифии ахлоқӣ ва равонӣ асосӣ мебошад (*languid, flagging, enervated*). Дар ифодаҳои алоҳидаи сифатӣ аломатҳои нисбат ба мардон ғайрихоҳиш буда, ба таври инкорӣ ифода мегарданд (*effeminate, womanish – зансифат, занхӯй, зансон, зангуна, занхислат – женоподобный, изнеженный, слабый*).

Сифатҳои “*infirm, feeble, doddering, decrepit* – ранҷур, нотавон, бемадор, заиф, суст, фартут, очиз, – немошный, слабый, дряхлый, слабохарактерный” заифии чисмониру ифода карда, сифати ҷузъҳои семантикии вобастаи синнусолӣ (*doddering, decrepit*) ё беморию (*infirm, feeble*) дар як вақт дар бар мегиранд.

Зимнан, сифатҳои алоҳида маъноҳои дигари семантикиро соҳиб мебошанд: сифати *feeble* дар нутқ ба аломатҳои берунии ҳаракат ишора карда метавонад: “*feeble*” ...usually implies a manifest lack or impairment of physical, mental or moral strength - одатан норасоӣ ё заиф шудани қувваи чисмонӣ, рӯҳӣ ё ахлоқиро дар назар дорад [14, 870], *lack of alertness and resilience* – мавҷуд набудани хушёрӣ ва зиракӣ [11, 661].

Сифатҳои “*wasted – мурдадил, афтодарӯх – опусташённый, рипу – камаҳмият – хилый, слабый, frail – нозук, суст, зариф, латиф, касалманд, ранҷур – слабый (физически), неустойчивый (морально), emaciated – лоғар, заиф, суст, бекувват, беҳол, бемадор – истошённий, изнурённый, fragile – нозук, зариф, латиф – хрупкий*” - бо ифодаи якмаъноии заъфи чисмонӣ ва аломатҳои параметрикии харобӣ ва лоғарии тарҳи бадан, қади паст муттаҳид гардидаанд, қисмати махсуси дохили гуруҳи луғавӣ-семантикии “заиф” – ро ташкил медиҳанд.

Сифатҳои парселлаи мазкур аз ҳамдигар бо ҷузъҳои шиддатбахшанда ва муваққатӣ тафовут дошта метавонанд: *emaciated, wasted* лоғарии шахсро ифода мекунад, ки устухон аз пӯсти бадан маълум аст; *emaciated* ба лоғарӣ ва заифии пешина далолат мекунад, *wasted* – аз ғам, гуруснагӣ ва беморӣ бо мурури вақт пусту устухон шудани шахс [10, 59].

Сифатҳои ҷудогонаи *беҳол, заиф, ланҷ - вялый — limp, flabby, flaccid* аломати заифиро ифода мекунанд, ки онди аз даст додани чандирӣ (*limp, flabby*) ва пурқуввати (*flaccid*) бадани инсон ё қисмҳои алоҳидаи он дарак медиҳанд.

Ҳамин тавр, ташкили сохтори гуруҳи луғавӣ-семантикии “заиф” бо гуногунрангии алоқаҳои семантикӣ дар байни сифатҳо тавсиф мешавад. Дар муқоиса бо гуруҳҳои луғавӣ-семантикии қаблӣ канораи парселлаҳои дохили гуруҳи луғавӣ-семантикии “саломат” нисбатан саҳеҳ мебошанд ва бо хусусиятҳои гуруҳи семантикии аксарияти дигар гуруҳҳои луғавӣ-семантикӣ умумӣ ва ҳамчунин фардӣ мебошанд.

Муносибати низоммандро нисбат ба гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ дар доираи гурӯҳи сифатҳои мавриди тадқиқ баррасӣ карда, мо ба хулоса омадем, ки дар асоси алокаи ҳам воҳидҳои луғавӣ ва ҳам гурӯҳи воҳидҳо дар байни худ принципи тазод қарор дорад.

Гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ аз рӯи асосҳои гуногун муқобил гузошта мешаванд. Яке аз онҳо муқобилгузори аз рӯи шакли “мусбат-манфӣ” мебошад.

Ҳамин тавр, гурӯҳи семантикии сифатҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсон бо хусусияти ба ҳам зид ба мусбат ва манфӣ ҷудо мешавад. Гузариши мунтазам аз як гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ ба гурӯҳи луғавӣ-семантикии дигар маънои онро дорад, ки дар таркиби гурӯҳи луғавӣ-семантикии омехтаи баҳамтаъсиркунанда ва на он қадар муқобилмаъно воҳидҳои вучуд доранд, ки ҳам ба ин ва ҳам ба он гурӯҳи луғавӣ-семантикӣ дохил мешаванд. Қонуниятҳои таъсири байниҳамдигарии гурӯҳҳои луғавӣ-семантикӣ дар доираи гурӯҳи семантикии ифодакунандаи ҳолати ҷисмониро мавриди омӯзиш қарор дода, мо онро дар назар доштем, ки маҷмуи сифатҳои ифодакунандаи ҳолати ҷисмонии инсон табиӣ буда, бо дигар сифатҳо аз рӯи сатҳи хулосабарорӣ бо гурӯҳҳои воҳидҳои луғавӣ алоқамандӣ пайдо мекунад.

ПАЙНАВИШТ:

1. Арсентьева И.Г. Особенности семантики прилагательных в составе атрибутивного словосочетания / В кн.: Проблемы синтаксиса словосочетания и предложения / Арсентьева И.Г. – Пятигорск, 1984. – С. 141-149.
2. Быстрова Л.В. Прилагательные со значением "сильный - слабый" в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Быстрова Л.В. – Киев, 1977. – 23 с.
3. Головин В.А. Семантические особенности и сочетаемость прилагательных, выражающих понятие материального состояния, в английском, немецком, шведском языках: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Головин В.А. – Москва, 1983. – 16 с.
4. Граматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. – Душанбе, 1986. – 37 2с.
5. Ершова Г.В. Взаимозависимость лингвистических и экстралингвистических особенностей лексических единиц (на материале существительных современного английского языка): дисс. ... канд. филол. наук / Ершова Г.В. – Москва, 1975. – 224 с.
6. Курицына Л.А. Семасиологическое исследование глаголов с узкой семантикой (на материале современного английского языка): дисс. канд. филол. наук / Курицына Л.А. - Москва, 1977. – 194 с.
7. Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Малый толковый словарь русского языка / Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. – Москва: Русский язык, 1990. – 704 с.
8. Мамадназаров А. Фарҳанги англисӣ – тоҷикӣ. Standart English – Tajik Dictionary. – Душанбе: Эр-граф, 2021. – 1015 с.
9. Слесарева И.П. Проблемы описания и преподавания русской лексики. – Москва: Русский язык, 1980. – 182 с.
10. Cassels Modern Guide to Synonyms and Related words. Ed. by S.I. Hayakawa. – London: Cassel, 1971. – 707 p. /Cassell/
11. Crabb G. Crabb's English. Synonyms. – London: Routledge and Kegan Paul, 1977. – 716 p.
12. Gekeler H. Observations sur la structure sémantique des adjectifs. - In: Proceedings of the 12th International Congress of Linguists, Vienna, 1977» - Innsbruck, 1978. - p. 182-184.
13. Lyons J. Semantics, vol. 1-2. – Cambridge: Cambridge University press, 1977. 299
14. Longman Exams Dictionary. – Pearson Longman. Copyright (Pearson education: 2006. 1832p.

Рӯйхати адабиёти бадеӣ:

15. Айни Садриддин. Смерть ростовщика (Повесть и очерк: Пер. с тадж.) – Душанбе: Адиб, 1987. – 224 с.
16. Садриддин Айни. Марги Судхӯр. Душанбе. 1973. – 160 с.

17. Sadriddin Ayni. *THE DEATH OF THE USURER THE EXECUTIONERS OF BUKHARA*. Translated from the Tajik Persian with an Introduction and Notes by Abdusalom Mamadnazarov. Dushanbe. «R-graph», 2024. – 296p.

REFERENCES:

1. Arsentjeva I.G. Features of the Semantics of Adjectives in the Attributive Phrase. - In the book: *Problems of the syntax of phrases and sentences*. - Pyatigorsk, 1984. - PP. 141-149.
2. Bystrova L.V. Adjectives with the Meaning "Strong - Weak" in Modern English: Abstract of Cand. Sci. (Philology). – Kiev, 1977. - 23 pp.
3. Golovin V.A. Semantic Features and Compatibility of Adjectives Expressing the Concept of Material Condition in English, German, Swedish: Abstract of Cand. Sci. Philosophy Diss. - M., 1983. - 16 pp.
4. *Grammar of Tajik Literary Modern Language*. – Dushanbe, 1986. – 372 pp.
5. Ershova G.V. Interdependence of Linguistic and Extralinguistic Features of Lexical Units (based on nouns of modern English): Diss. ... Cand. Philological Sciences. - M., 1975. - 224 pp.
6. Kuritsyna L.A. Semasiological Study of Verbs with Narrow Semantics (based on modern English): Diss. Cand. Philological Sciences. - M., 1977. - 194 pp.
7. Lopatin V.V., Lopatina L.E. *Small Explanatory Dictionary of the Russian Language*. Moscow "Russian language", 1990. – 704 pp.
8. Mamadnazarov A. *Standard English-Tajik Dictionary*. Dushanbe "Er-graph", 2021. - 1015 pp.
9. Slesareva I.P. *Problems of Description and Teaching of Russian Vocabulary*. Moscow: Russian language, 1980. - 182 pp.
10. Cassels *Modern Guide to Synonyms and Related Words*. Ed. by S.I. Hayakawa. - London: Cassel, 1971 - 707 pp.
11. Crabb G. *Crabbs English. Synonyms*. - London: Routledge and Kegan Paul, 1977. - 716 pp.
12. Gekeler H. *Observations sur la structure sémantique des adjectifs*. - In: *Proceedings of the 12th International Congress of Linguists, Vienna, 1977*» - Innsbruck, 1978. - PP. 182-184.
13. Lyons J. *Semantics*, vol. 1-2. - Cambridge: Cambridge University press, 1977. 299
14. *Longman Exams Dictionary*. – Pearson Longman. Copyright (Pearson education: 2006. 1832 pp.

Fiction:

15. Aini Sadriddin. *The Death of a Usurer: (Story and essay: Translated from Tajik)* – Dushanbe: Adib, 1987. – 224 pp.
16. Sadriddin Aini. *The Death of a Usurer*. Dushanbe. 1973.- 160 pp.
17. Sadriddin Ayni. *The Death of the Usurer. The Executioners of Bukhara*. Translated from the Tajik Persian with an Introduction and Notes by Abdusalom Mamadnazarov. Dushanbe. «Er-graph», 2024. – 296 pp.